



BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI VE HARP VERGİSİ

Cem Barlas ARSLAN*

Öz

Birinci Dünya Savaşı, Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik ve siyasi olarak zor bir döneminde başlamıştır. Özellikle ekonomi, savaş öncesinde içinden çıkılmaz durumdadır. Artan askeri harcamaları karşılamak için borçlanma seçeneği tükenince vergi seçeneği tercih edilmiştir. Bu politikanın bir yansıması da Birinci Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde kabul edilen ve seferberlik sonrasında kanunlaşan Harp Vergisi'dir (Tekalif-i Harbiye). Harp Vergisi uygulaması, her ne kadar adı itibarıyla bir vergi olsa da verginin bazı özelliklerini taşımadığı için daha ziyade mali bir yükümlülük, hatta bir anlamda iç borçlanma karakterine sahiptir. Harp Vergisi'nin özellikle muğlak bir düzenleme olduğu ve kanunların geriye yürütülmesine yönelik hukuki güvenlik ilkesini zedelediği ifade edilebilir. Ancak, fevkalade zamanlara fevkalade tedbirlere başvurulması, Harp Vergisi uygulamasının eksik ve hatalı yanlarını bir anlamda perdelemektedir.

Anahtar Kelimeler: Birinci Dünya Savaşı, Harp Vergisi, Vergileme İlkeleri, Kanunların Geriye Yürütülmesi, İç Borçlanma

THE FIRST WORLD WAR AND THE WAR TAX

Abstract

The first World War started during the times when Ottoman Empire was facing serious difficulties both economically and politically. In particular, it was very tough for Ottomans to overcome the economic downturn that they have encountered. In order to meet the increasing deficit in military spendings, taxing was opted since the Ottomans could no more go into debt. One of the outcomes of this decision was the War Tax (Tekalif-i Harbiye) which became a law just before the outbreak of the First World War. Although the practice of War Tax was called as "tax", it failed to match the definition of taxing. It was more like a monetary liability or a domestic debt to be collected. It can be stated that the War Tax was an ambiguous practice in broad terms and it harmed the principle of non-retroactivity of laws. However, resorting to extraordinary measures for extraordinary times, missing the War Tax practice and a sense of the incorrect side curtains.

Key Words: The First World War, War Tax, Principles of Taxation, Retroactivity of the Law, Domestic Debt

Jel Code: K34 - H20

Giriş

Birinci Dünya Savaşı, özellikle de arşivler, Türkiye'de yeterince incelenmemiş ve ele alınmamıştır. Savaş ile ilgili olarak üzerine çalışma ve araştırma yapılan bazı olaylar ve askeri süreç dışında yerli literatür eksik bırakılmıştır. Nitekim bazı tarihçiler, Birinci Dünya Savaşı'na yönelik yazın ve araştırmaların Türkiye'de yetersiz olduğunu ifade etmektedirler. Oysa bu savaş; askeri, siyasi ve stratejik niteliği haricinde ekonomik ve sosyal açıdan da incelenmeye ve analiz edilmeye değerdir. Keza, dünya ilk defa böylesine çok katılımlı ve tarafların blok halinde olduğu bir savaşı yaşamıştır.

Birinci Dünya Savaşı, savaşa katılan ekonomileri olduğu kadar dünya ekonomisini de önemli ölçüde etkilemiştir. Nitekim savaştan yaklaşık on yıl kadar sonra, 1929 Büyük Buhran

* Yrd. Doç. Dr., Kırıkkale Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Mali Hukuk ABD.



ile karşı karşıya kalınmıştır. Gerek savaş öncesi dönemde gerekse savaş süresince, Osmanlı İmparatorluğu da ciddi bir ekonomik sıkıntı yaşamış, savaşın finansmanı beraberinde önemli boyutlarda yoksulluk ve kıtlığı getirmiştir. Öte yandan, savaş döneminde finansman ihtiyacının bir kısmının vergi vb. yöntemlerle karşılanması, zaten bozulan vergi sistemini ve sisteme olan uyumu daha da kötü bir duruma sürüklemiştir.

Balkan Savaşları ve sonrasında, savaşların ağır finansman yükünün karşılanmasında vergi politikaları tercih edilmiştir. Bu politikanın bir yansıması olarak 1912 yılında Harp Vergisi (Tekalif-i Harbiye) uygulamaya konulmuştur. Aynı şekilde, Birinci Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde de ortaya çıkacak ihtiyaçlara binaen Harp Vergisi reformize edilerek tekrar uygulanmıştır. Bir anlamda Harp Vergisi, 1912 - 1918 yılları arasında olmak üzere altı yıl uygulanmıştır. 1914 yılında çıkarılan Harp Vergisi'nde, Kanun lafzı bakımından kapsamlı bir düzenleme yapılmamakla birlikte, uygulamada idareye / yürütmeye geniş yetkiler verilmiştir. Bu durum ise söz konusu vergide temel vergi ilkelerini zedeleyen uygulamaları ortaya çıkarmıştır. Ayrıca, Harp Vergisi geriye yürütülmek suretiyle de hukuki güvenlik ilkesini de zedelemiştir.

Büyük Savaşa Giden Süreç

Birinci Dünya Savaşı, Osmanlı İmparatorluğu'nun Almanya ve Avusturya ile koalisyon halinde yer aldığı, Avrupa merkezli olmakla birlikte, üç kıtada cereyan eden bir savaş olmuştur. Birinci Dünya Savaşı, konvansiyonel çatışmaların kolektif hale geldiği, küresel karakter taşıyan yıkıcı ve sonuçları itibariyle de yeniden yapılandırıcı bir savaştır. Nitekim, sivillerin doğrudan dâhil olduğu süreçte, özellikle Amerikan iç savaşı ve sonrasında meydana gelen savaşların tarz ve etkileri doğru ve de önemsenerek tahlil edilmiş olsaydı, dünya belki de böylesine büyük bir savaş ile karşı karşıya kalmamış olacaktı (Ortaylı, 2014: 11).

Birinci Dünya Savaşı, siyasi ve ekonomik olarak kötü bir durumda olan Osmanlı İmparatorluğu için tarihi imkânsız kayıplar ortaya çıkarmış, fakat milli mücadelenin de bir anlamda erken olgunlaşmasını sağlamıştır. İmparatorluğun savaşa girmesinde, her ne kadar İttihat ve Terakki Partisi'nin politik anlayış ve tercihleri etken olmuş görünse de geniş bir coğrafyayı etki alanına almış ve bünyesinde çeşitli milletleri barındırmış bir İmparatorluk için, aslında böylesine büyük bir savaşta yer almamak çok da mümkün gözükmemektedir. Yüzyıllardır süregelen fetih ve hükmetme anlayışı, İmparatorluk için bir anlamda kaybedilenlerin geri alınmasına vesile olabilecek bir savaşta tarafsız kalınmasına müsaade etmemiştir. Belki bu noktada tarihçilerin tartıştığı / tartışacağı husus Almanya ile taraf olunmasıdır. Ne var ki, dönemin siyasi yapısı, İmparatorluğu Almanya'nın yanında yer almaya doğru itmiştir. Keza, her savaşın veya her mücadelenin kazanan tarafı olduğu gibi kaybedeni de bulunmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu ise savaşta kaybeden tarafta yer almıştır.

Balkan Savaşları sonrasında, Osmanlı İmparatorluğu'nda ciddi bir özgüven bunalımı ortaya çıkmıştır. Bunalımdan çıkma çabası da savaşa girilmesinde etken olmuştur. Öte yandan, sanayi devrimi ile ortaya çıkan yenilikler, Avrupa'nın kendisine olan özgüvenini en üst seviyelere taşımış, bu özgüven savaş sonrasında hayal kırıklığına dönüşmüştür (Gündoğdu, 2014: 19).



Birinci Dünya Savaşı'nın hem katılan taraflara hem de diğer ülkelere önemli etkileri olmuştur. Bunlar arasında bilinen siyasi sonuçlar dışında; daha önce savaş görmeyen insanlar savaş ortamının içinde kalmışlar, ordular özellikle sayı bakımından büyümüşler, savaş öncesi ve sonrasında şehirler ciddi bir açlık ve kıtlığa düşmüşlerdir (Ortaylı, 2014: 13-14). Nitekim savaştan yaklaşık on yıl sonra dünya, tüm algı ve politikaları değiştirecek bir ekonomik krize girmiştir. Bir başka ifade ile büyük savaş, (başka etkenlerde olmakla birlikte) kısa bir süre sonra büyük bir ekonomik buhranı doğurmuştur.

Savaş Öncesi Osmanlı Ekonomisi

Geçmişte olduğu gibi Tanzimat sonrası dönemde de Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomiye ilişkin politika ve tasarımlarında siyasi ve askeri gelişmeler etkili olmuştur. İmparatorluğun son yüzyılında yaşanan savaşlar ve siyasi gerilimlerin yanında, tımar sisteminin bozulması ve vergi tahsilatında iltizam yönteminin giderek yaygınlaşması, varlıklı ve güçlü bir ayan hiyerarşisinin oluşmasına ve merkezi otoritenin zayıflamasına yol açmış, merkezi otoritenin üretim ve vergi tahsilatı üzerindeki kontrolünün azalması ise vergi gelirlerini düşürmüştür (Anbar, 2009: 34). Gelişmeler neticesinde, finansman ihtiyacı daha da artmış, yabancılardan ekonomik yardım almayı geleneklere aykırı ve onur kırıcı olarak kabul eden Osmanlı İmparatorluğu, fon ihtiyacını karşılamak için, öncelikle iç borçlanma yöntemlerine başvurursa da, dış borç almadan ancak 1854 yılına kadar dayanabilmiştir (Anbar, 2009: 35). Ne var ki ilk dış borçlanma ile Avrupa ticaret sermayesinin ardından Avrupa finans sermayesi de İmparatorluğa nüfuz etmiş ve ekonomiye hâkim olmaya başlamıştır (Anbar, 2009: 35).

İmparatorluğun son dönemlerinde, savaşların finansmanı önemli sorunlardan olmuştur. Artan askeri harcamaları ve bütçe açıklarını finanse etmek amacıyla dış borçlanmaya yoğun olarak başvurulmuş, toplam borç yükselmeye başlamış ve Birinci Dünya Savaşı öncesinde yıllık dış borç ödemesi bütçe gelirlerinin %40'ına ulaşmıştır (Pamuk, 2014: 171). Devam eden süreçte ise borçlanma kaynakları savaş ortamıyla birlikte tıkanmış, finansman için vergi oranlarını artırmak ya da yeni vergiler ihdas etmek yoluna gidilmiştir. Savaş öncesinde vergi gelirlerinin büyük kısmı tarımdan elde edilmekte ve GSYH'nın %12'si dolaylarında bir hasılat sağlanmaktadır (Eldem, 1970: 243-303). Ancak, sistem bozuldukça vergilere karşı tepkiler de artmış, vergi hasılatı azalmış ve yeterli gelir elde edilememiştir. Söz konusu duruma, yıllardır süren siyasi ve ekonomik sıkıntıların ülkedeki vergi kapasitesini düşürmüş olması da neden olmuştur. Diğer bir olumsuz etken de savaş ile birlikte tarım ve sanayi kesiminde üretimin ciddi boyutlarda düşmesi, dış ticaretin daralmasıyla birlikte gümrük gelirlerinin azalmasıdır (Pamuk, 2009: 158). Özellikle 1915 yılından itibaren enflasyon artışlarına bağlı olarak nominal vergi gelirleri fiyat artışlarının gerisinde kalmış, savaş sonuna kadar fiyatlar savaşın hemen öncesine göre yaklaşık yirmi kat artmış, buna karşılık cari fiyatlarla devlet gelirleri savaş öncesi dönemin dahi altında kalmıştır (Pamuk, 2014: 171)

Savaş boyunca Avrupa'da olduğu gibi Osmanlı İmparatorluğu'nda da en önemli iktisadi politika sorunlarının başında şehirlerin ihtiyaçları ile iye tedarik ve dağıtımının adil olarak sağlanması gelmiştir (Pamuk, 2014: 169). Zaten ekonomisi bozuk olan İmparatorluk için bu sıkıntı daha da hissedilir olmuştur. Tarımsal işgücünün silah altına alınması üretimi önemli ölçüde düşürmüştür. Ayrıca, bir milyona yakın bir askeri gücün gıda vb. ihtiyaçlarının



karşılanmaya çalışılması da şehirlere yönelik tedarik sürecini aksatmıştır. Ortaya çıkan asayişsizlik ile gayri adil neticeler doğmuş, söz konusu dönemde karaborsa ve kaçakçılık artmış, artan fiyatlarla birlikte ekonomide enflasyonist bir döngü oluşmuştur.

Seferberlik İlanı ve Harp Vergisi

Ekonomik olarak zor durumda olan Osmanlı İmparatorluğu, Trablusgarp Savaşı sırasında bir de Balkan Savaşı ile karşı karşıya kalınca Trablusgarp Savaşı'nı bitirmiş ve tüm gücünü Balkan Savaşı'na yöneltmiş; bozulan mali yapı ve süregelen savaşlar, bir süre sonra Osmanlı yönetiminin olağandışı mali kaynaklar aramasına neden olmuştur (Avcı, 1995). Bu doğrultuda olağanüstü bir vergi olarak Harp Vergisi ilk defa, 8 Ekim 1912 tarihinde başlayan Balkan Savaşları'ndan kısa bir süre önce, 13 Ağustos 1912 (1328) tarihli dönemin Resmi Gazetesi Takvim-i Vekayi'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Kanun ile olağanüstü harp masraflarını karşılamak için;

- Bina ve temettü vergilerine %25 zam yapılmış,
- Her türlü maaş ve yardımlardan 300 kuruşu muaf olmak üzere %3 vergi alınacağı belirtilmiş,
- Askerlik için verilen bedel-i nakdi miktarı 10 lira artırılmış,
- Tuz fiyatına 10 para zam yapılmış,
- Rakı imalinde alınan vergi bir kat artırılmış,
- Harcirağların miktarına göre %5 ve %10 tevkifat uygulanacağı belirtilmiştir (Maliye Bakanlığı, 1999: 1661).

Teçhizat-ı Askeriye benzeri ek bir mükellefiyet biçiminde olan Harp Vergisi; bahsi geçen her tür gelir ve harcama üzerinden tahsil edilmiş ve I. Dünya savaşı sonuna kadar yürürlükte kalmıştır (Öner, 2005: 402).

1914 yılına gelindiğinde, İmparatorluk bütçesinin, bir milyon kişiye yakın bir orduyu beslemesi ve savaşı devam ettirmesi mümkün gözükmemiştir. Durum böyle olunca savaşın finansmanı için geleneksel yöntemler haricinde olağan dışı yöntemlere başvurulmuş, devlet maaşların yarısını nakit öderken yarısı için memurlara borçlanmış, alacaklıların ödemeleri ertelenmiş, orduya gerekli malzeme için Harp Vergisi uygulaması tekrar gündeme getirilmiştir (Kopar, 2013: 146).

Savaşın resmi olarak başlaması 28 Temmuz 1914 tarihine rastlamakla birlikte, 2 Ağustos 1914 tarihinde Osmanlı İmparatorluğu, Almanya ve Avusturya-Macaristan arasında üçlü bir ittifak anlaşması yapılmış ve 2 Ağustos gününü 3 Ağustos gününe bağlayan gece genel seferberlik ilan edilmiştir. Nitekim, daha önceden bir savaşın çıkacağını ve Osmanlı'nın da bunun dışında kalamayacağını anlayan / düşünen İttihat ve Terakki yönetimi, daha savaş başlamadan hatta seferberlik dahi ilân edilmeden ikinci bir Tekalif-i Harbiye Kanunu'nu çıkarmıştır (Avcı, 1995). Kanun, seferberlik öncesinde hazırlanıp kabul edilmiş ve seferberlikten sonra 9 Ağustos 1914 tarihli Takvim-i Vekayi'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

İlk kanun daha ayrıntılı düzenlenmekle birlikte, ikinci Tekalif-i Harbiye Kanunu, ilk kanuna göre daha soyut hükümler içermiştir. Ayrıca belirtmek gerekir ki; tüm bu ekonomik



önlemlere rağmen, savaşın finansmanı için borçlanmaya da gidilmiştir (Kopar, 2013: 146-150).

Kanun Üzerine Meclis Görüşmeleri

Tekalif-i Harbiye Kanunu, dönemin uygulaması uyarınca, ilk önce Meclis-i Mebusan'da görüşülmüş, daha sonra da Meclis-i Ayan'a gelmiştir. Her iki Mecliste de kabul edilen Kanun, Padişah Mehmet Reşat'ın onayına sunulmuş ve neticede onaylanarak yürürlüğe girmiştir.

Meclis-i Mebusan Görüşmeleri

Tekalif-i Harbiye Kanunu, Meclis-i Mebusan'da ilk olarak 2 Haziran 1914 tarihinde görüşülmüştür. Meclis-i Mebusan görüşmelerinde Kanun üzerine bazı tartışmalar yaşanmıştır. Meclis bünyesinde Kanun ile ilgili tartışmalarda dikkat çeken önemli noktalar ise şöyledir:

Görüşmeler sırasında Kanun üzerine ilk söz alan Kozan Mebusu Matyos Nalbandyan Efendi, “...Kendileri harbe gidiyorlar, hayvanlarını da, ailelerine bir medarı maişet bırakıyorlar. Sonra biz maişetlerine istinatgah olan hayvanlarını alıyoruz...” ifadeleriyle, kanunun hayvanların alınmasına yönelik tasarrufunu eleştirmiştir (www.tbmm.gov.tr, 2015). Öyle ki bu eleştiride savaşa gidenlerin geride kalan ailelerinin geçimlerini sağlayacak hayvanlara da el konulması adil bulunmamıştır (www.tbmm.gov.tr, 2015). Ayrıca, Nalbandyan Efendi; zahireye yönelik el koymayı ve emlak ile akar sahiplerine, diğer bir ifade ile serveti olanlara kanun ile yükümlülük getirilmemesini de eleştirmiş ve bir yükümlülük olacaksa herkesi kapsaması gerektiğini vurgulamıştır (www.tbmm.gov.tr, 2015). Bir anlamda verginin genellik ilkesine atıf yapmıştır.

Tartışmalarda dikkat çeken diğer bir eleştiri de Bursa Mebusu Ahmet Hamdi Efendi'den gelmiş ve kanunun adaletsiz durumuna yönelik olarak eleştirilerini; “...gerçi tediye edileceğinden bahsediliyor. Fakat ne suretle tediye edilecek, Devletin hangi borçlarına takdim edilecek, yahut hangisi tehir edilecek, o beyan edilmiyor. Bir de Ordunun keyfine bırakılıyor, istediği yerden, istediği kimseden alacak, istemediği kimseden almayacaktır. Burada adalet görülüyor. Bunun için bu kanun, doğrudan doğruya eğer bundan sonra da devam edecek ise, adilane yapılsın.” ifadeleriyle dile getirmiştir (www.tbmm.gov.tr, 2015).

Biga Mebusu Kazım Bey ise daha önceki uygulamada önemli sorunların ve adaletsizliklerin olduğunu ve halkın ezildiğini vurgulamış ve keyfiyetten yakınmış, ayrıca Kanunun iyi yazılması gerektiğini ve açık ve anlaşılır kılınmasını ifade etmiştir (www.tbmm.gov.tr, 2015). Daha önce Konya'dan alınan hayvanların Selimiye Kışlasında teslimini eleştirmiş ve kimsenin o kadar yolu gelip hayvanlarını almasının mümkün olmadığını ve bir kısım hayvanın telef olduğu ya da ordu tarafından satıldığını belirtmiştir (www.tbmm.gov.tr, 2015).

Bu gibi eleştirilerin yanı sıra Kanun ile ilgili olarak olumlu görüş bildiren mebuslar da olmuştur. Bu görüşlerden bazıları ise şöyledir:



Kerbela mebusu Nuri Bey Hükümetin olağanüstü bir zamanda uygulama için teklif ettiği kanunun normal olduğunu bu nedenle de eleştirilerin yersiz olduğunu ifade etmiştir (www.tbmm.gov.tr, 2015).

Denizli Mebusu Mehmet Sadık Efendi de tartışmaların yersiz olduğunu ve Kanun'da bir sınıflama olmadığını ve gücü ve malı olan herkesten bu verginin alınacağını belirtmiştir (www.tbmm.gov.tr, 2015).

Kengiri Mebusu Fazıl Berki Bey de Kanun'da bir sıkıntı olmadığını ancak komisyonların uygulamada itinalı davranması gerektiğini ve böylece gayri adil bir durum ortaya çıkmayacağını belirtmiştir (www.tbmm.gov.tr, 2015).

İlk oturumda madde oylamalarında uygulamaya yönelik müzakereler yapılmış, bununla birlikte Şam Mebusu Faris tarafından 4. maddenin düzeltilmesi (*“Mezkur fiyat cetveline göre bilhasap, esmam tasrih ve mal sandığından tediye edilecektir”* biçiminde...) teklif edilmiş, madde tekrar ele alınması amacıyla encümene gönderilmiş ve kanun ikinci oturuma bırakılmıştır (www.tbmm.gov.tr, 2015). Kanun hakkında ikinci görüşme ise 21 Haziran 1914 tarihinde yapılmış ve maddeler tekrar oylanmış olmakla birlikte, usule yönelik tartışmalar gerçekleşmiştir. Ayrıca Karahisarı Sahip Mebusu Salim alacakların aşara mahsup edilmesi yönündeki tadil isteğini ilk oturumda olduğu gibi tekrarlamış fakat teklifi kabul edilmemiştir. (www.tbmm.gov.tr, 2015). Nihayetinde de Kanun aynı gün Meclis-i Mebusan'da kabul edilmiştir.

Meclis-i Ayan Görüşmeleri

Tekalif-i Harbiye Kanun tezkeresi, 23 Haziran 1914 tarihinde Meclis-i Mebusan tarafından Meclis-i Ayan'a sevk edilmiş ve Meclis-i Ayan'ın 24 Haziran 1914 tarihli oturumunda gündeme alınmakla birlikte sadece ilgili (Maliye) encümene sevk işlemi gerçekleştirilmiştir (www.tbmm.gov.tr, 2015). Kanun esas itibarıyla ise 2 Temmuz 1914 Çarşamba günü yapılan oturumda gündeme alınmıştır. Bu kapsamda kanun maddeleri Meclis Başkanı Rıfat Bey tarafından tek tek okutulmuş ve herhangi bir söz alınmadığından maddelerin tek tek oylaması yapılmış ve Kanun Meclis-i Ayan tarafından da kabul edilmiştir (www.tbmm.gov.tr, 2015).

Kanun Metni

Meclis-i Mebusan ve Meclis-i Ayan'da kabul edilen Kanun, 14 Temmuz 1914 tarihinde Padişah Mehmed Reşad tarafından onaylanmıştır. Ayrıca, ilgili dönemde Sadrazam Mehmet Sait (Paşa), Maliye Nazırı Cavit (Paşa), Dahiliye Nazırı Talat (Paşa) ve Harbiye Nazırı da Enver (Paşa)'dır. Kanun daha sonra Takvim-i Vekayi'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir¹. Buna göre, Takvim-i Vekayi'de yayımlanan nihai kanun metni² şöyledir:

¹ 6. Sene, 30 Ramazan 1332, Cumartesi, 9 Ağustos 1330, No: 1915

² Kanun metni aslından tarafımızca günümüz alfabesine çevrilmiştir.



TEKÂLİF-İ HARBİYENİN SURETİ TARHI HAKKINDA KANUN

Madde 1. Seferberlik ilanı tarihinden itibaren tekâlif-i harbiye tarhının hangi mahallerde icra edileceği görülecek lüzum üzerine cihet-i askeriyece tayin olunacaktır.

Madde 2. Tekâlif-i harbiye tarhu takrir (takarrür) eden muntıkanın en büyük memurin-i mülkiye ve maliyesi ile cihet-i askeriyeden bir zat ve bulunamadığı takdirde o muntıkanın jandarma kumandanından ve meclis-i idare ve belediyeden müntehap birer azadan mürekkep olarak her mahalde birer tekâlif-i harbiye komisyonu teşekkül edilecek ve bu komisyon ahalinin ihtiyacına kafi miktarın terkiyle üst tarafına vaziyet edecek ve vaziyet ettiği levazımata mukabil ashabına mazbata ita eyleyecektir.

Madde 3. Tekâlif-i harbiye tarhının icrası emrolunan muntıkanın en büyük mülkiye memuru derhal meclis-i idare ve belediye ve ticaret odası azalarından mürekkep bir komisyon teşkil ile o mevkiin rayicine göre her nev'i levazımata bir fiyat takdir ederek cetvelini tanzim ve zirini zatı mühürleriyle tasdik ederek hükümet-i mahalliye ita eyleyeceklerdir.

Madde 4. Tüccar ve esnafa ve ahaliye verilecek mazbatalarda alınan levazımata fiyatı mezkur fiyat cetveline göre bir hesap esman-i tasrih ve nihayet seferberlik hitamını takip eden sene bütçeye idhal tediye edilecektir.

Madde 5. İş bu kanun tarihi neşrinden itibaren mer'i ala hükümdür. Bu nüsha Meclis-i Ayan'ın zapt ceridesine havidir.

Madde 6. İş bu kanunun icrasına Harbiye, Dahiliye ve Maliye Nazırları memurdur (Kuva-i icraiyece 21 Sefer 1331 ve 17 Kanun-i Sani 1328 tarihinde tanzim ve muvakkaten mevkii tatbiki vaz edilen iş bu layiha-i kanuniye 2 Temmuz 1330 tarihinde Meclis-i Umumiyyece tadilen kabul olunmuştur)

Kanun metninde dikkat çeken hususlar şunlardır: Kanun'un yayım tarihi 9 Ağustos 1914 (1330) olup, yürürlük maddesinde de belirtildiği üzere yayımı tarihinde yürürlüğe girmesi gerekirken, Kanun ilk maddesi ile geriye yürütülmüş ve uygulama seferberlik ilanı ile eş zamanlı başlatılmıştır. Diğer taraftan, Kanun uyarınca el konulacak malların nitelik ve miktarları belirtilmemiştir. Bu noktada yetki, kurulacak komisyonlara verilmiştir. Gerek ordunun ihtiyacı gerekse halkın ihtiyacını belirleyecek makam, oluşturulacak komisyonlardır. Nitekim, bu gibi belirsizlikler uygulamada sorun ve uyumsuzluklara neden olmuştur. Oysa benzer bir nitelik taşıyan ve Milli Mücadele döneminde uygulanan Tekalif-i Milliye emirlerinde, el konulacak maddeler daha net ifadelerle ortaya konulmuştur.

Tekalif-i Harbiye bir anlamda Tekalif-i Milliye ile benzerlik göstermektedir. Mustafa Kemal Paşa 7-8 Ağustos 1921 tarihlerinde uygulamaya koyduğu Tekâlif-i Milliye Emirleri ile topyekûn bir savaşı başlatmıştır (Ezer, 2014: 449). Tekalif-i Milliye emirleri ile cephe gerisi ikmalî millete yaptırılmış, savaşın ortasında kalan siviller, ordu ve mücadele ile bütünleşmişlerdir (Ezer, 2014: 455). Bu mantık çerçevesinde benzer bir durum Tekalif-i Harbiye için de söylenebilir. Ancak, Tekalif-i Milliye emirleri yükümlülükleri daha net olarak belirlemiştir. Öte yandan her iki uygulamada da teorik olarak verginin bazı unsurları yer almamaktadır. Özellikle el konulan malların geri ödenmesi hususu, verginin karşılıksız olarak alınması özelliğini geri plana itmektedir. Bu anlamda kanımızca her iki uygulamada birer vergiden ziyade cebri unsurlar taşıyan aynı olarak alınan bir nevi iç borçlanma niteliğindedir.



Bununla birlikte Tekalif-i Harbiye vergi adı altında uygulamaya konulduğundan genel olarak vergi ilkeleri kapsamında bir değerlendirme yapılabileceği kanaatindeyiz.

Kanunilik ve Hukuki Güvenlik İlkeleri Açısından Harp Vergisi

Vergi ilkeleri ilk olarak A. Smith tarafından ortaya atılmış olup³, vergilemede uygulanacak kurallar ile vergilemeye hâkim olması gereken esasları belirleyen ve vergilemenin çerçevesini çizen teorik kavramlardır (Erduran ve Arslan, 2012: 22). A. Smith haricinde; A. Wagner, F. Neumark, H. Haller gibi bilim adamlarının da vergileme ilkelerine yönelik çalışmaları olmuştur⁴. Esas itibarıyla tüm vergileme ilkeleri ortak bir payda ile günümüz çağdaş vergi ilkelerini oluşturmuştur. Söz konusu ilkelere bir kısmı kendiliğinden, de facto olarak ortaya çıkmış, bir kısmı ise başarılı bir vergi uygulaması için bilinçli olarak geliştirilmiştir (Erduran ve Arslan, 2012: 22).

Harp Vergisi'ni salt vergileme ilkeleri açısından değerlendirmek, bazı açılardan doğru yorum yapılmasına engel olabilecektir. Öncelikle bu Kanun ile konulan mali yükümlülük, verginin tüm özelliklerini taşımamaktadır. Öte yandan ilgili dönemde her ne kadar vergi ilkeleri ortaya çıkmış ve dikkate alınır olsa da Osmanlı Vergi Sistemi ilkesel bir karakter taşımamakta, mali amaçlara hizmet eder bir görüntü sergilemektedir. Kanun'un çıktığı dönemin olağanüstü şartları ve belirttiğimiz diğer durumlar da dikkate alındığında, uygulamada; adalet, belirlilik, uygunluk gibi modern maliyeye de intikal etmiş ilkelerin aranması kanımızca doğru olmayacaktır. Buna karşın, ilgili dönemde bir Anayasa'nın olduğu ve hukuka ulaşma çabalarının bulunduğu dikkate alındığında, Harp Vergisi'nin vergilemenin kanunilik ilkesi bakımından değerlendirmek mümkündür.

Öncelikle belirtmek gerekir ki, vergi ve benzeri mali yükümlülüklerin kanunla konulup kanunla alınması, anayasal olarak güvence altına alınmış ve hukuki güvenlik ilkesinin bir gereği olarak tatbik edilmiştir. Keza, Magna Carta'dan Fransız İhtilali'ne kadar dünya siyasi ve sosyal tarihine yön vermiş büyük olay ve oluşumlarda, vergilerin ve vergilemenin payı bulunmaktadır. Aynı şekilde Osmanlı İmparatorluğu'nda da vergi sistemi her daim siyasi ve ekonomik olarak etkin ve belirleyici olmuştur.

İlgili döneme ilişkin temel hukuki metin Kanun-i Esasi olup vergi ve benzeri yükümlülüklerle ilişkin hüküm 25. maddede yer almaktadır. Buna göre; “*Bir Kanuna müstenin olmadıkça vergi ve rüsumat namı ile namı aherle hiç kimseden bir akçe alınamaz*” denilerek, verginin kanuniliği ilkesine vurgu yapılmış ve kanunsuz vergi olmayacağı anayasal güvence altına alınmıştır. Ancak, konumuz açısından Kanun-i Esasi'nin 24. maddesi dikkate değer olup maddede; müsadere, cereme ve angaryanın yasak olduğu belirtilmiş fakat muharebe durumunda usulüne göre alınacak vergi vb. gelirler bu hükümden istisna tutulmuştur. Burada belki de tartışılması elzem olan ve muallakta kalan husus, 24. maddede geçen “*usulüne göre*” ibaresidir. Bu doğrultuda belirlenecek usul kişi ve kuruluşlara bırakılmış olmakta ve 25.

³ A. Smith vergilemeye dair ilkeleri ilk olarak Milletlerin Zenginliği (1776) adlı eserinde ortaya koymuştur.

⁴ A. Wagner, mali, iktisadi, ahlâki, teknik ve idari ilkeler; F. Neumark, ahlâki ve sosyal ilkeler, vergi hukuku ve vergi tekniğine ilişkin ilkeler, mali ilkeler ile iktisadi ve siyasi ilkeler ortaya atmış; H. Haller ise mali amaç, özgürlük amacı, refah amacı ve adalet amacı olarak vergilerin elde edilmesinin dört amaca dayandırmış ve amaçlar doğrultusunda ilkeler tespit etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Salih TURHAN, Vergi Teorisi ve Politikası, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1998, s. 190-211.



madde ile hüküm altına alınan kanunilik ilkesinin sınırları belirsizleştirilmekte ve zedelenmektedir. Özellikle söz konusu dönem için rejimin meşruti bir monarşi olduğu dikkate alındığında kanımızca kanunilik ilkesi daha da güçsüzleşmektedir.

Harp vergisi uygulamasında dikkate değer diğer bir husus, Kanun'un geriye yürütülmüş olmasıdır. Hukuki güvenlik ilkesinin bir gereği olarak vergi kanunlarının tıpkı diğer kanunlarda olduğu gibi geriye yürütülmesi söz konusu değildir.

Geriye doğru vergileme, çıkarılan bir kanun ile daha önce yürürlükte bulunan vergi ve benzeri mali yükümlülükler ilaveten yeni bir yükümlülük getirilmesi ya da mevcut yükümlülükler yönelik olarak oran ve miktarlarda artış yapılması biçiminde tanımlanmaktadır (Aktan ve Gencel, 2003: 2). Bu tanım dar anlamda geriye vergilemeyi ifade eder. Bununla birlikte; geniş anlamda geriye vergileme, daha önce yürürlükte olmamakla birlikte yeni bir vergi vb. mali yükümlülük getirilmesidir (Aktan ve Gencel, 2003: 3). Geriye yürüme açısından gerçek ve gerçek olmayan geriye yürüme biçiminde bir ayırım da söz konusudur. Gerçek geriye yürüme; bir vergi kanununun eski kanun döneminde tamamlanmış ve hukuki sonuçlarını doğurmuş, hukuki durum, olay ve ilişkilere uygulanması iken, gerçek olmayan geriye yürüme ise; yeni bir vergi kanununun eski kanun yürürlükte iken başlamakla birlikte henüz sonuçlanmamış hukuki durum, olay ve ilişkilere uygulanmasıdır (Öncel, Kumrulu ve Çağan, 2007: 47).

Geriye doğru vergiye başvurulmasında çeşitli nedenler bulunmaktadır. Buna göre hükümetler, savaş, doğal afet, ekonomik kriz gibi olağan üstü dönemlerde ortaya çıkan gelir ihtiyacını karşılamak için geriye doğru vergilemeyi tercih edebilirler (Aktan ve Gencel, 2003: 4).

Vergi hukuku açısından geriye yürüme diğer kanunlara göre daha esnek yapıdadır ve diğer hukuk dallarına göre farklı olup; vergi kanunları açısından mükellefin haklarını tesis edecek ve adalet ve eşitliğe katkı sağlayacak uygulamalar kimi zaman geriye yürütülebilmektedir (Tuncer, 2006: 17). Ancak, Harp Vergisi uygulamasında bu doğrultuda bir değerlendirme yapmak mümkün değildir. Harp Vergisi'nde geriye yürütülmede, mükelleflerin doğrudan yararına yönelik bir durum söz konusu olmamıştır.

Hukuki güvenlik ilkesi gereği herkes tabi olduğu kuralları önceden bilmelidir. Bu ilkenin bir gereği olarak da vergilerin geriye doğru yürütülmemesi gerekmektedir. Geriye yürümeme ilkesine Roma Hukuku'nda, 1789 İnsan Hakları Bildirgesi gibi metinlerde rastlanmaktadır (Altundiş, 2008: 62-63). Osmanlı hukuk sisteminde de Kavanin ve Nizamın Usul-i Neşir ve İlanı hakkındaki 18.07.1327 (1911) tarihli Kanunun 5. maddesi uyarınca hiçbir kanunun geriye yürümeyeceği hüküm altına alınmıştır. Vergi ilkeleri bir tarafa dahi bırakılsa, sırf bu açıdan dahi Harp Vergisi eleştirilere açık hale gelmektedir.

Sonuç

Osmanlı İmparatorluğu ve Türk tarihi açısından Birinci Dünya Savaşı ayrı bir önem taşımaktadır. Nitekim, savaş sonrasında İmparatorluk tarih sahnesinden silinmiş, yerine bir Cumhuriyet kurulmuştur. Gerek siyasi ve sosyal sonuçları gerekse muharebe özellikleri ile Birinci Dünya Savaşı, kanımızca yeterince araştırılmamıştır. Ne var ki savaşa ilişkin arşiv



çalışmalarının hala tamamlanmadığı belirtilmektedir. Bu nedenlerden dolayı, özellikle yerli literatürde yapılacak çalışmalara ihtiyaç vardır.

Ekonomik anlamda çökmüş bir sistem ile böylesine büyük bir mücadeleye girilmesi, ilk olarak savaşın finansman sorununu ortaya çıkarmıştır. Keza, borçlanma olanağının kalmadığı / zayıfladığı dikkate alındığında, finansman ihtiyacının vergi vb. araçlarla sağlanması zorunlu olmuştur. Ancak, savaşla birlikte finansman sağlamak için çıkarılan Harp Vergisi, gerek uygulamada idareye fazla insiyatif tanınması gerekse temel hukuk ilkelerinden olan kanunların geriye yürümezliğini çiğnemesi bakımından eleştiri konusu edilebilir. Bununla birlikte, daha önce de ifade edildiği gibi fevkalade zamanlara fevkalade tedbirlere başvurulması, Harp Vergisi uygulamasının tüm eksik ve hatalı yanlarını bir anlamda geri plana itmektedir.

Kaynakça

- Aktan, C. C. & Gencil, U. (2003). Türkiye’de Geriye Doğru Vergileme Ve Verginin Hukukiliği İlkesinin İhlali, *Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 5, S. 1, ss. 1-21.
- Altundiş, M. (2008). Hukuki Güvenlik İlkesi, *Yasama Dergisi*, S. 10, ss. 60-94.
- Anbar, A. (2009). Osmanlı İmparatorluğu’nun Avrupa’yla Finansal Entegrasyonu: 1800-1914, *Maliye Finans Yazıları*, Y. 23, S. 84, ss. 17-37.
- Avcı, C. (1995). *Tekâlif-i Harbiye İle Tekâlif-i Millîye Vergilerinin Karşılaştırmalı Tanıtımı*, www.atam.gov.tr/dergi/sayi-31/tekalif-i-harbiye-ile-tekalif-i-milliyevergilerinin-karsilastirmali-tanimi, 19.04.2016.
- Eldem, V. (1970). *Osmanlı İmparatorluğu’nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik*, İş Bankası Yayınları, İstanbul’dan aktaran Şevket Pamuk (2009), *Osmanlıdan Cumhuriyete Küreselleşme, İktisat Politikaları Ve Büyüme*, Seçme Eserleri II, 2. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Erdoğan, Ö. (2005). *Osmanlı İmparatorluğu ve Cumhuriyet Döneminde Mali İdare*, 2. Baskı, Maliye Bakanlığı, APK Başkanlığı, Ankara.
- Erduran, A. Ç. & Arslan, C. B. (2012), Vergileme İlkeleri Açısından Türkiye’de Tecil Müessesesi, *Vergi Raporu Dergisi*, S. 156, ss. 22-32.
- Ezer, F. (2014). Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 9/4 Spring.
- Gündoğdu, A. (2014). Büyük Harbe Giden Yol Ve Dünya Dengeleri, *100. Yılında Birinci Dünya Savaşı*, Ed: Ümit Özdağ, Kripto Yayınları, Ankara.
- Kopar, M. (2013). *Atatürk Dönemi İktisadi Kalkınma*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul.
- Maliye Bakanlığı (1999). *Osmanlı Vergi Mevzuatı*, APK Başkanlığı, Yayın No: 1998/348, Ankara.
- Ortaylı, İ. (2014). 100. Yılında Birinci Cihan Harbi, *100. Yılında Birinci Dünya Savaşı*, Ed: Ümit Özdağ, Kripto Yayınları, Ankara.



AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 57 Eylül - Ekim 2016

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZİSTAN

<http://www.akademikbakis.org>



Öncel, M. & Kumrulu, A. & Çağan, N.(2007). *Vergi Hukuku*, 14. Baskı, Turhan Kitapevi, Ankara.

Pamuk, Ş. (2014). *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi*, 3. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Pamuk, Ş. (2009). *Osmanlıdan Cumhuriyete Küreselleşme, İktisat Politikaları Ve Büyüme*, Seçme Eserleri II, 2. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Tuncer, S. (2006). *Vergi Hukuku ve Uygulaması*, C. II, Yaklaşım Yayıncılık, Ankara.

Turhan, S. (1998). *Vergi Teorisi ve Politikası*, Filiz Kitabevi, İstanbul.

www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MECMEB/mmbd03icf01c001/mmbd03icf01c001ink015.pdf, 05.04.2016.

www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MECMEB/mmbd03icf01c001/mmbd03icf01c001ink025.pdf, 05.04.2016.

www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MECLISIAYAN/mad03icf01c001/mad03icf01c001ink016.pdf, 05.04.2016.

www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MECLISIAYAN/mad03icf01c001/mad03icf01c001ink020.pdf, 05.04.2016.